

Anastasija Levkova

BOL RAZ JEDEN KRYM

Anastasija Levkova

BOL RAZ JEDEN KRYM

**UKRAINIAN
//IIIIBOOK
INSTITUTE**

This book has been published with the support of the Translate Ukraine Translation Program.

Táto kniha bola vydaná s podporou programu Translate Ukraine Translation Program.

© Text: Anastasija Levkova, Kyjiv 2023

© Preklad: Ondrej Hubinský, Bratislava 2024

© Slovenské vydanie: Vydavateľstvo DAJAMA, Bratislava 2024

ISBN 978-80-8136-177-7

Obsah

Z histórie Krymských Tatárov 5

Prvá časť

Bir zamanda bar eken, bir zamanda jok eken...
(Kde bolo, tam bolo...) 7

Druhá časť

Taş ürek (Kamenné srdce) 105

Tretia časť

Ine boju kadar jol keçken
(Prešli púť dlhú ako konár stromu) 221

Doslov 392

Podakovanie 396

Poznámka autorky, poznámka prekladateľa 399

Z histórie Krymských Tatárov

Krymský polostrov bol po stáročia významným strategickým územím, na ktorom sa vystriedali obchodníci, vojaci a dobrodruhovia snáď z každej veľkej ríše novodobej histórie – Gréci, Arméni, Židia, Taliani, Osmania, Mongoli, Angličania, Nemci, Rusi.

Nepretržitý prílev stále nových pohľadov na svet zapríčinil mimoriadne rozmanitú etnickú štruktúru Krymu, z ktorej sa zrodilo hneď niekoľko mocných krymských štátov. Za zmienku jednoznačne stojí novoveký Krymský chanát, ktorý vznikol po rozpade Zlatej hordy a bol po dlhú dobu významnou politickou a obchodnou silou v regióne Čierneho mora. Krymskí Tatári boli známi ako zruční jazdci a bojovníci, často podnikali nájazdy na okolité krajiny, vrátane Ruska.

Tragická kapitola v dejinách Krymských Tatárov sa začala v roku 1783, keď Krym anektovala Ruská ríša. Táto udalosť predstavovala začiatok postupnej asimilácie a útlaku celého národa, ktorý sa postupne stupňoval aj v sovietskej ére. Na sklonku druhej svetovej vojny boli Krymskí Tatári, rovnako ako viacero iných menšinových národov, obvinení z kolaborácie s nacistickým Nemeckom.

Nasledovala najväčšia tragédia v krymskotatárskych dejinách – masové vysídlenie v roku 1944, vykonané na príkaz J. V. Stalina. Stovky tisíc ľudí boli násilne deportované do odľahlých oblastí Sovietskeho zväzu, najmä do nehostinnej Strednej Ázie. Mnohí z nich počas deportácie alebo krátko po nej zahynuli. Počet obetí tohto vyhnania siaha k desiatkam tisíc.

Tí, čo prežili, sa roky snažili akýmkoľvek spôsobom vrátiť do svojej historickej vlasti, no väčšine z nich sa to podarilo až po smrti Leonida Brežneva. Ani návrat však nebol bezproblémový. Ak aj našli svoje dediny a mestá, zistili, že v ich vlastných

domoch teraz žijú presídlenci z iných častí Sovietskeho zväzu. Nezostávalo im tak nič iné, než začať od nuly. Napriek deportáciám a silnej rusifikácii počas Ruskej ríše a Sovietskeho zväzu, sa Krymským Tatárom podarilo zachovať si pôvodnú kultúru a jazyk. V súčasnosti sa počet Krymských Tatárov odhaduje na približne sedemstotisíc. Na samotnom Kryme žije sotva tretina.

Rok 2014 znamenal pre Krymských Tatárov novú vlnu represíí. Po ruskej anexii Krymu sa ich situácia opäť zhoršila. Mnohí čelili prenasledovaniu, diskriminácii a porušovaniu ľudských práv zo strany ruských úradov. Boj Krymských Tatárov za svoje práva a za možnosť žiť vo vlastnej vlasti tak stále pokračuje. Dnes, aj po vyše desiatich rokoch od anexie, sú Krymskí Tatári stále najvýraznejšími odporcami ruskej okupácie.

Ondrej Hubinský

PRVÁ ČASŤ

***Bir zamanda bar eken,
bir zamanda jok eken...
(Kde bolo, tam bolo...)***

1

Aliye, Al'ona a ja. V našich menách, tak či onak, sú napísané dejiny Krymu, alebo aspoň jedna z ich kapitol. Zbežný pohľad na tieto tri mená však určite môže pôsobiť máľúco. Al'ona s ruským menom je Ukrajinka. Ja so svojim ukrajinským menom som bola Ruska. A vďaka tomuto klamlivému dojmu z mien, je celkový príbeh ešte zreteľnejší a výraznejší.

Teda, na začiatku sme boli my: Aliye a ja. V našej triede v škôlke bola jedinou Krymskou Tatárkou Aliye. Keď mala päť rokov, nevedela po rusky, ešte sa to nemala kde naučiť. Robilo jej to v triede dvadsiatich ôsmich rusky hovoriacich detí problémy?

Vtedy niektorí z nás ešte ani nevedeli poriadne hovoriť. Ona svojím jazykom rapotala ostošesť. Postavila sa pred triedu, založila ruky za chrbát a rozprávala. Ku každému prišla a rozprávala akoby niečo vysvetľovala. Keď učiteľka ukázala obrázok mesiaca a po rusky sa spýtala: „Deti, čo je toto?“, celá „slovanská“ trieda s jedinou Krymskou Tatárkou Aliye odpovedala: „Aj!“¹.

Pre Aliye bolo jednoduchšie naučiť nás po krymskotatársky, než by sa sama mala naučiť po rusky.

Keď sa jej rodičia nedohodli, Aliye už vyzdvihla mama, no večer po ňu znovu prišiel otec alebo stará mama, odpovedala som im: „*Ony endi anasy aldy*“, teda, že už po ňu bola mama.

Prečo sa z nás stali takmer sestry? Možno preto, že som už odmala bola nadaná na jazyky. Po dvoch mesiacoch som hovorila po krymskotatársky aspoň tak dobre ako ona sama.

1 Aj (kr. tat.) – Mesiac.

To bol určite dôvod, prečo som mohla tak často chodiť k nim domov. Veď pred ostatnými, nie Krymskými Tatármi, boli ostražití a nedôverčiví. Hoci ich nedôveru som v detstve vnímala asi len od *Anife-bita*². Od prastarej mamy, ktorá im vládla až do svojej smrti.

Na Krym sa nevrátili začiatkom deväťdesiatych a dokonca ani koncom osemdesiatych ako väčšina. A nevrátili sa z Uzbekistanu, ale z Novorosijsku. Deportovali ich, ako inak, do Strednej Ázie, ale postupne sa vracali: len čo bolo možné odísť z miesta vyhnanstva, každých pár rokov menili bydlisko, čoraz ďalej na západ.

V roku tisíc deväťstošesťdesiat osem starý otec, syn *Anife-bita*, po prvýkrát zavítal s priateľmi na Krym. Snažili sa zamestnať, ale po týždni ich zatkli a poslali do Uzbekistanu. Vrátili sa a opäť to isté. Potom prišla *Anife-bita* s nevestou a vnučkou ešte v plienkach. Opäť sa však museli vrátiť do Novorosijsku, pretože na celom Kryme sa nenašiel jediný dom na predaj. Museli tak zanechať svoj sen o tom, že sa usadia v dome v Bachčisaraji, v ktorom žili pred vojnou a ktorý postavil prababkin svokor. A aj ho zanechali. O to, aby sa im podarilo kúpiť dom za cenu toho, ktorý predali v Novorosijsku, sa mohli akurát tak modliť. A aj sa modlili. Modlili sa aj za to, aby tu dostali trvalý pobyt. U Krymských Tatárov, ktorí prišli na Krym na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov, bolo bežné, že pri modlitbe *duva*³ prosili Všemohúceho, aby im dovolil zostať na Kryme, aby dostali trvalý pobyt, aby bola robota... Oblúbenou detskou hrou bolo „na pasovú kontrolu“.

2 *Bi*ta (kr. tat.) – jeden z krymskotatárskych variantov pomenovania starej mamy, typickejšia pre stepné a podhorské regióny polostrova.

3 *Duva/dua* (kr. tat.) – islamská modlitba a pre Krymských Tatárov kratšia spoločná modlitba, na ktorú sa zvyčajne schádzajú pri dôležitých rodinných udalostiach: pri rôznych svadobných obradoch, po narodení dieťaťa, na pohreboch, pred veľkými sviatkami atď.

Dom im predali v polovici sedemdesiatych v dedine v Krasnoperekopskom rajóne. Kúpnopredajný proces prebehol hneď po obhliadke; ani Alimovci, ani majiteľ nerobili drahoty. Majiteľ dom predal a o dva týždne odišiel nielen z Krymu, ale aj zo Sovietskeho zväzu. Jeho stará mama bola Židovka, čo využil na útek do slobodného sveta aj napriek hroziacej vojne.

O tom všetkom som sa, samozrejme, dozvedela neskôr, od Aliyinej mamy, tety Ajše, keď som raz večer pri stole na verande pri príprave sarmy⁴ balila mleté mäso do viničového listu.

Anife-*bita* bola síce nedôverčivá, ale odvážna. V tom období, po návrate, sa u nich neustále objavovali „muži v oblekoch“, alebo jednoducho „obleky“, a „kontrolovali merače“. „Dobry deň. Ukážte nám merač“. Ženy ich pozvali dnu, zaviedli k meraču a pošepli deťom, aby šli po *baba*⁵ – otca. *Baba* prišiel a nasledovali otázky, upozornenia, hrozby. Bol to hotový rituál: najskôr mal vystúpiť *baba* ako hlava rodiny, hneď po ňom Anife-*bita* (tá bola skutočnou hlavou rodiny), ktorá pre svoju povahu nevedela ani čučať v izbe, ani držať jazyk za zubami. Ktovie, či by tu mohli zostať, keby mala inú povahu. Okrem toho sa im aj to pošťastilo, veď väčšinu Krymských Tatárov, ktorí sa vrátili do vlasti koncom osemdesiatych rokov, posielali naspäť a niektorým z nich dokonca najskôr zbúrali domy buldozermi.

Raz jeden z tých mužov v obleku, pravdaže, holohlavý, prišiel „skontrolovať merač“. Prišiel k nemu *baba*, prekvapene naňho pozrel a obaja sa rozosmiali. Návštevníkom bol Rollan Kadyjev, vedec, fyzik, jeden z vodcov národného hnutia a dávny rodinný priateľ, ktorý zjavne obľuboval čierny humor. Vlastne, obľubovali ho všetci, inak by neprežili. „Uprac, lebo prídu ‚obleky‘ a bude problém, že tu máme bordel,“ zvykli vtipkovať.

Po celé tie roky, až do konca osemdesiatych, nemali trvalý pobyt. A oficiálne zamestnanie, samozrejme, takisto nie. V skleníkoch pestovali uhorky a paradajky, ktoré potom dávali na

4 Pokrm podobný holúbkom. Zmes z mletého mäsa, cibule a ryže sa balí do kapustového alebo viničového listu.

5 *Baba* (kr. tat.) – otec.

predaj do prímorských mestečiek. Pre Anife-*bita*, ktorá vyrástla v meste neďaleko Chansaraja, Chánskeho paláca, to nebola vysnívaná práca, ale počas deportácií zažila aj horšie.

Až v roku tisíc deväťstoosemdesiatosem sa im spolu s príbuznými, ktorí sa práve vrátili z Uzbekistanu, podarilo kúpiť starý arménsky dvojdom v bachčisarajskom Starom meste oproti Chánskemu palácu. Vari sa im mohlo v päťdesiatych, šesťdesiatych alebo sedemdesiatych rokoch o takom niečom čo i len snívať?

Cez víkendy a počas letných večerov som sa natahovala na dvore Alimovcov a – podľa priezviska otca mojej kamarátky – Memetovcov, spolu s Aliye a ostatnými deťmi, ich príbuznými. Príbuzných bolo veľa, ledva sa do toho dvojdomu pomestili a ako som sa dozvedela o desať rokov neskôr, časť z nich, rovnako ako stovky ďalších ľudí, táborila v stanovom mestečku na vyvýšenine, kde neskôr vyrástol šiesty mikrorajón. Sem na Puškinovu ulicu chodili len príležitostne, aby sa umyli. Museli byť na vyvýšenine, nie tu, inak by im povedali, že majú kde bývať a pozemok nepotrebujú.

Jedni táborili na vyvýšenine, ďalší sa usádzali tu, iní dávali pozor na deti. Niektoré už, pravdaže, dali do škôlky, aby sa aspoň chvíľku nemotali pod nohami. Zo škôlky však prichádzalo viac detí, než šlo do nej; Aliye sa niekedy vracala so mnou.

Nedá sa povedať, že by z toho boli moji rodičia nadšení, ale mali priveľa práce so svojimi rodičmi, ktorí často bývali chorí. Práve v tom období zomrela otcova mama a on jej šiel do Permskej oblasti na pohreb, a mamini rodičia chodili z jednej nemocnice do druhej. Mama za nimi zvykla chodiť večer po práci a až potom brávala mňa domov. Otec zostával v práci až do noci; bol vedúcim oddelenia slávneho bachčisarajského cementového závodu, ktorý práve vtedy prepisovali na súkromného majiteľa a s rozpadom sajúzu bolo treba hľadať nových odberateľov.

Mama bola Memetovcom vďačná, ale nepáčil sa jej pach čiburekov⁶, ktorý sa podľa nej tiahol z ich dvora, a po ceste domov nariekala, že mi ním napáchli vlasy. V skutočnosti však čibureky nevyprážali až tak často, len cez víkendy a na sviatky, pretože sa mali robiť z čo najčerstvejšieho mäsa, čo sa nie vždy podarilo zohnať. A to, čomu mama hovorila čibureky, boli v skutočnosti *jantky*⁷. Ja som mala rada aj čibureky, aj jantky, aj *tataraš*⁸, aj *gobete*⁹. V ich rodine mali vždy chutne navarené a počas dospievania som si uvedomila, prečo sa u nich dokonca aj v tej dobe stoly prehýbali pod jedlom – starala sa o to stará mama, Dilara-*bukana*¹⁰, nevesta *bita*, ktorá vyrástla v sirotinci a celé detstvo hladovala. Vedela si odoprieť čokoľvek, ale nikdy nie jedlo pre seba a blízkych.

Bola som v ich dome medzi svojimi?

Spomínam si, ako sme na dvore skákali cez gumu alebo na švihadle. Sem-tam niekto zakopol, spadol, rozbil si kolená a plakal. Často som to bývala ja. Aliye mi vravievala: „*Ajdy, ajša agla, tekiaran*“, len si poplač. Ja som plakala, ona ma objala a hovorila, že ma chápe, že ľudí zvykne niečo bolieť, býva im smutno a boja sa, že na tom nie je nič zlé a netreba sa za to hanbiť. Napodobňovala svoju mamu. Rovnako zrejme predtým teta Ajše objímala plačúcu Aliye, pýtala sa, či jej je smutno, či sa bojí, a ak videla, že niektorý z Aliyných bratrancov hystericky kričí, vzala ho do náručia, dívala sa naňho a kolísala ho, až kým sa neupokojil, potom ho pobožkala na temeno a on sa šiel znova hrať s deťmi.

6 Takáto podoba názvu múčneho mäsového pokrmu je vzhľadom ku krymskotatarskej výslovnosti vhodnejšia ako zvyčajné „čeburek“.

7 Pokrm podobný čibureku, ktorý sa však pečie na suchej, neomastenej platni.

8 Pokrm podobný malým pelneňom.

9 Pečivo z listkového cesta s plnkou z mäsa, zemiakov a cibule.

10 Bukana (kr. tat.) – variant oslovenia starej mamy, rozšírený najmä v národe Jalybojlov (Krymskí Tatári z južného pobrežia).

Spomínam si, ako zarastení muži murovali dom, ako teta Ajše nalievala *chošaf*¹¹, ako sa ktorýsi z mužov opýtal: „*Bu kimniň kyžčygy?*“, čie je to dievča? „*Kazak balasy*¹²“ trochu pohrdavo odvetila Anife-*bita*. Vtedy som nevedela, čo tie slová znamenajú, ale behal mi z nich mráz po chrbte, chcela som sa niekam skryť alebo ešte lepšie, utiecť, ale cítila som, že nemôžem len tak, z ničoho nič zutekať. A tak som musela vyčkať. Ďalej sme skákali cez gumu, ale duchom som už bola inde a ani som si nevzala *chošaf*. Pozornej Aliye to neušlo: „*Saňa ne oldy? Sen bir šejge kasevetlenesyň? Bir šejden korkasyň?*“ Čo sa deje? Je ti smutno? Bojíš sa? A ja som sa rozplakala od smútku aj od strachu.

„*Kazak balasy?*“ opýtal sa prekvapene muž. „*Ja o bizler kibi laf ete de! Em de bet symadan bizimkilerge beňzej...*“ Veď hovorí po našom. A aj vyzerá ako naša... „*Ruslar da češit türlü ola.*“ Rusi vyzerajú inak, odvrkla prababka. „*Tilni ise balalar pek mez ogrene,*“ a deti sa vraj rýchlo učia. Muž nato: „*Bizimkiler olarnyň tilini pek tez ogreneler. Bunyň mašallasy bar. Belki, adam olur,*“ Naše sa učia rýchlejšie ako ich, ale táto je šikovná, niečo z nej bude. „*Bakiaryk,*“ uvidíme, zastretým hlasom odvetila nedôverčivá a opatrná *bita*.

Naozaj som sa jej bála. Pred ňou som sa strácala, mala som pocit, že som sa čímsi previnila a že na mňa pozerá odsudzujúco alebo s očakávaním, akoby sa ešte nerozhodla, čo so mnou. Stará mama Dilara-*bukana* bola celkom mladá žena, sprvu som si ani nevedomila, že je stará mama, pretože tá moja bola o poznanie staršia, a Aliyina mama *anaška*¹³, pre mňa teta Ajše, sa ku mne správala celkom inak. *Bukana* bola takmer neviditeľná, mama zasa vždy láskavá a veľmi pozorná. Aliyin otec, *babaška*¹⁴, teda ujo Bekir, nás hladil po hlavách, raz mňa, raz Aliye, alebo

11 Nápoj zo sušeného ovocia.

12 Kazak balasy (kr. tat.) – posmešné pomenovanie ruských detí.

13 Mamička. Od *Ana* (kr. tat.) – mama. Spojenie krymskotatárskych koreňov slov a ruských deminutívnych prípon pri menách a pomenovaniach rodinných príslušníkov je nespisovné, ale veľmi rozšírené. Je to forma akéhosi krymskotatársko-ruského dialektu.

14 Ocko, od *baba*.

oboma dlaňami aj obe naraz: „*Nasylysynyz, bülberler?*“ Ako sa máte, krásavice? – Veľmi som tam túžila zostať dlhšie. Zmes strachu z Anife-*bita* a lásky k Aliye a tete Ajše, neustály ruch na dvore, neustále striedanie pocitov – raz smiech, inokedy plač – a to, že to všetko môžem spoznávať aj ja, ma k Memetovcom priťahovalo ako magnet, ale nevedela som, či mi *bita* dovolí zostať.

U nich a okolo nich sa vždy niečo stávalo. Vždy sa tam pohybovali nejakí muži, miešali cement a vápno a murovali. Počas dospievania som počula toto porekadlo: „Kto sa vydá za Tatára, prežije celý život na stavbe“.

Babka si zaumienila, že jej vnuci a právnci nesmú byť samorasty, a aktívne sa podieľala na ich výchove. V ich dome bolo zakázané povedať viac než pár ruských slov za sebou: „*Ruša laf etme!*“ Nerozprávaj po rusky! – sa z úst Anife-*bita* ozývalo každú chvíľu, keď zaťovia, nevesty alebo vzdialení príbuzní, ktorí sem prišli na pár hodín o niečom sa poradiť alebo sa na pár dní zložiť, začali rozprávať svojim bežným jazykom.

Bita spievala krymskotatárske piesne a rozprávala rozprávky, predplácala si časopis *Jyldyz*¹⁵, vždy viacero kusov rovnakého čísla (čo ak si ho niekto z blízkych zabudol predplatiť?) a podšúvala ich na čítanie každému v rodine, najmä novým nevestám a zaťom. Často spomínala *sürgünlik*¹⁶, deportáciu, ale to už si nepamätám, až neskôr mi o tom rozprávali Ajše a Aliye. Spomínam si však na uspávanky, ktoré teta Ajše spievala malým synom, dvojčatám, a na ktorých, ako mi potom povedala, sama vyrástla. V skutočnosti to neboli uspávanky, ale *Ural-bagy* a *Dertli Kaval*¹⁷, piesne s hrozivými textami: „nech zhorí Ural, premení sa na popol a oslepí tých, čo nás vyhnali z Krymu“. Zakaždým, keď som to počula, mi po chrbte prebehli zimomriavky, ale mala som pocit, že je to niečo mimoriadne dôležité a nesmiem sa tomu brániť.

15 *Jyldyz* (kr. tat.) – hviezda.

16 *Sürgünlik* (kr. tat.) – násilné presídlenie.

17 Piesne *Ural-bagy* (Hory Uralu) a *Dertli Kaval* (Užialená pišťalka) sú spojené s obdobím kolektivizácie, keď rozkulačených Krymských Tatárov vyhánali za Ural. Po deportáciách v roku 1944 sa piesne znovu stali aktuálne.

Občas Anife-*bita* vzala zo stola prastarú knihu a kníšuc sa zo strany na stranu si čítala. Narodila sa začiatkom storočia, vedela po arabsky a mohla si tak čítať Korán. Jej Korán bol veľmi starý, veľký, ťažký a neuveriteľne krásny, s množstvom ornamentov. Také pekné knihy som videla až potom, neskôr, a aj to len vďaka tomu, že som pracovala v etnografickom múzeu.

Keď už boli deti príliš hlučné a zavadzali dospelým, *bita* ich zavolala dnu do izby, kde ich posadila okolo seba pod okno s výhľadom na Chansaraj, a kým Dilara-*bukana* s dedkom na dvore krútili miešačkou a ďalší chlapi murovali, teta Ajše s drobcami na rukách, Aliye, ostatné deti z rodiny a ja sme sedeli pri prastarej mame a počúvali jej príbehy. Vždy to boli rozprávky a každá jedna sa začínala rovnako: „*Bir zamanda bar eken, bir zamanda jok eken...*“ Kde bolo, tam bolo... Všetci sme počúvali s ústami dokorán, nie všetkému som rozumela, slová sa zlievali do celistvého melodického prednesu, pričom výpovede postáv Anife-*bita* akoby spievala. V pamäti, či presnejšie v podvedomí, sa mi z tej spevavej rozprávky zachovalo toto: „*Kete-kete alty aj, bir kuz kete... Tizden čamur, lakin tobuklaryna toz kionmaj. Ajlanyp baksa, ine boju kadar jol kete!*“ Idú, idú, šesť mesiacov a ešte jednu jeseň idú... Po kolená v bahne, ale na chodidlách ani zrnko prachu. Obzreli sa a uvideli, že prešli púť dlhú ako konár stromu. Deti ohúrene pozerali, teta Ajše pohmkávala, a ja som načúvala vediač, že som sa sama ocitla v rozprávke. Na srdci mi ako kamienok ležala iba jedna otázka, hoci som ju sformulovala až neskôr: zaslúžila som si to? Predsa by som tu nemala byť, prišla som sem popri stene, bočnými chodníkmi a Anife-*bita* sa ešte definitívne nedospela k záveru, či tu môžem zostať, alebo nie. Bola prísnou, ale spravodlivou sudkyňou, akej sa bojíš, aj si ju vážiš, aj chceš k nej podísť bližšie, byť pri nej, počúvať ju a robiť, ako povie...

V našej rodine nikto nerozprával rozprávky. A nikdy sa u nás v jednej izbe nezišlo toľko ľudí.

Bita spievala a rozprávala, deti s tetou Ajše sedeli naokolo a počúvali. Raz nás takto zastihla moja mama. Prišla po mňa, lebo nás navštívili starí rodičia.

Celou cestou domov mi mama mocne zvierala ruku a mlčala. Až keď sme odbočili do našej ulice, sa ma konečne opýtala: „Čo to rozprávala Aliyina stará mama?“ „To je jej prastará mama,“ odpovedala som a urazene som si zahryzla do pery. Tým sa náš rozhovor skončil. Mama si možno myslela, že nás *bita* učí moslimské modlitby. Zrejme ani svojim rodičom, ani otcovi nepriznala, čoho bola svedkom v dome mojej kamarátky, kde som strávila dobrú tretinu toho leta. Možno im dokonca ani nepovedala, že som sa kamarátila „s Tatárkou“.

Dedko, babka ani otec nevedeli, že viem po krymskotatársky. Jednoducho by to nevedeli pochopiť. Mama, ako sa ukázalo po mnohých rokoch, sa to dovŕpila. Inštinktívne som chápala, že rodičom nesmiem prezradiť nič z toho, čo ma naučila Aliye a jej rodina; neschvaľovali by to. Tých párkrát, keď Aliye prišla k nám a čakala ma pred domom, dovnútra nikdy nevošla, sme sa vždy aj bez predchádzajúcej dohody rozprávali po rusky. Vymieňali sme si krátke frázy, ktoré vtedy Aliye zvládala, a pri pomyslení, že by moja kamarátka povedala čo i len slovo svojim jazykom, mi tuhla krv v žilách. Mala som pocit, že by to bola katastrofa. Hanbila som sa, keď som ju na to upozorňovala. Hanbila som sa a zároveň som sa bála rodičov, keď som si predstavila, čo by z toho mohlo byť.

Ale nikdy z toho nič nebolo. Akurát tak to, že ma mama pristihla pri kolektívnom počúvaní krymskotatárskeho folklóru.

Potom som Memetovcov na deväť rokov prestala navštevovať. Ktovie, nebyť toho, možno by sa Anife-*bita* skôr či neskôr dozvedela viac o mojej rodine a sama by ma tam už nechcela ani vidieť. August sa chýlil ku koncu a nás s Aliye čakala prvá trieda. Šli sme na rôzne školy a odteraz som si osamote predstavovala, že k nim znova chodievam, že s kamarátkou skáčeme cez gumu, objímame sa, pijem *chošaf*, jem *jantyč* a krokmi meriam základy domu, ktorý stavajú početní Aliyini ujovia a dedkovia.

Naše cesty sa znovu pretli až takmer v dospelosti, keď sme sa stretli v debatnom klube. Keď som ju po dlhej prestávke navštívila v ich novom dome, okrem ruštiny som už ovládala aj ukrajinčinu a angličtinu, z krymskej tatárčiny som si pamätala len veľmi málo a nedôverčivej múdrej *bita* už nebolo.

2

Okrem času stráveného u Memetovcov však v mojom detstve boli aj iné svetlé chvíľky.

Dve letá pred tým mám štyri roky a som u starých rodičov. Dedko vojde do bytu a pýta sa: „Čo to tu máme za malé dievčatko?“ Vykuknem spoza dverí. „Po ceste som stretol zajka a ten mi dal pre teba darček. Vzal som si ho, ale zabudol som, kam som ho strčil. Pomôžeš mi ho nájsť?“ Hanblivo si krčím šatky. Dedko mi dovoľí prehladať mu všetky vrecká, dokonca ma vezme na ruky, aby som sa mohla pozrieť aj do tých náprsných. Potom ma znovu zloží, nakúkame do jeho tašky a čižiem, až nakoniec dedko odkiaľsi vytiahne malú kefu, ktorou sa „češú princezné“, teda ja.

Alebo toto... Každý rok na prvého mája nám mama šila nové letné sukne, nakrúcala mi vlasy a uväzovala mi do nich mašľu. Zašli sme do budovy podnikového spolku, kde, ako som vedela, vnútri rástli ibišteky a v jazierku plávali rybičky. Otec nás poháňal, vraj meškáme, už sme mali stáť v sprievode, veď sa to každú chvíľu začne. To bola jediná smutná chvíľa za celý deň, potom už malo byť len lepšie. Potom sa pri nás pristavili mami a otcovi kolegovia, pozdravili nás a vraveli, že som poriadne vyrástla. Otec si ma vyložil na plecía, týčila som sa nad všetkými ako kráľovná, a tak sa začal sprievod k Leninovmu námestiu.

Druhého mája sme šli do lesa na tradičný májový piknik. Rodičia a ich kolegovia sa usadili na čistinke a ujo Rustem, muž maminej kolegyne, varil plov¹⁸. Spomínam si, ako cibuľa

18 Stredoázijský pokrm z ryže, mäsa, cibule a mrkvy (pozn. prekl.)

v horúcom oleji v kotlíku žltla, potom hnedla a nakoniec sa scvrkla, ako sa praží baranina, ako mení farbu z ružovej na sivú, až hnedú a ako mama s teta Ninou, Rustemovou ženou, krájajú mrkvu. Spomínam si, ako ujo Rustem kládol do kotlíka neočistené hlávky cesnaku, ako doň sypali voňavé korenia a ako sme sa my, deti, každých päť minút pýtali, kedy to už bude.

Vtedy bol ujo Rustem spomedzi priateľov mojich rodičov jediný Krymský Tatár. Keď som bola v piatej triede, ujo Rustem sa obesil. Spomínam si, ako sa otec pohoršoval: „Títo Tatári ani nevedia normálne zomrieť.“ A možno chcel povedať na účet zosnulého aj niečo pekné, tak dodal, že nikto z nás nevie variť taký chutný plov, a vraj, čo budeme teraz na piknikoch variť.

Otec bol s dedkom, svojim svokrom, veľmi blízky priateľ. Keď som bola malá, myslela som si, že babka je mamina mama a dedko zas otcov otec. Potom som zistila, že jeho vlastný otec zomrel pri pracovnom úraze, keď bol otec ešte mladý. Otec sa dostal na Krym ako vojak. „Keď som uvidel Krym, uvedomil som si, že dovtedy som nežil. Keď som stretol Annu, uvedomil som si, že ona je mojím osudom. Keď som sa zoznámil so svokrom, uvedomil som si, že som našiel svojho druhého otca,“ vravieval občas na rodinných stretnutiach s pátosom po rusky, pričom však nepoužíval tie správne slová. Nemal taký cit pre jazyk ako ja alebo mama.

V obývačke nám na stene oproti dverám viseli fotografie dedka a babky z tých čias, keď sa práve usadili na Kryme. Kúsok nižšie bola mamina a otcova svadobná fotografia. Pod ňou moja z prvej triedy. Otec často dával dedka za príklad; vraj bol silný duchom, čestný, poriadny a veľa dosiahol. Vravieval, že by som mala byť hrdá na to, že som potomkom takého človeka. Neskôr, v dospievaní, keď už boli dedko a babka niekoľko rokov po smrti, mi napadlo, čo ak sa otec neoženil ani tak s mamou, ako skôr s dedkom. Ale nie, potriasla som hneď hlavou, keď som

si predstavila, ako to našim spolu klope a ako otec dáva pozor, aby si mama mala kedy oddýchnuť a aby jej bolo dobre. Vlastne aj mamu mi často dával za príklad: mama sa pekne usmieva, mama je pracovitá, mama je štíhla.

„Nehrb sa,“ napomínal ma z ničoho nič otec a ja som sa za každým striasla od prekvapenia. „Pozri, ako mama chodí krásne vystretá.“ Vzpriamila som sa a o chvíľu som sa zase zhrbila. V tomto dome s hrubými stenami, s maličkou kuchyňou, ale zato veľkými izbami a veľkou verandou so schodmi nadol, pod ktorými bol kedysi podľa rodinnej legendy ukrytý poklad a dnes tam mali len mydlo, pretože hneď vedľa schodov bolo na stene pripevnené záhradné umývadlo, medzi rôznymi odrodami viniča, ako izabela, sultánia a calmeria, medzi kríkmi paradajok, cukiet a patizónov, medzi divými ružami a pivonkami, narcismi a hyacintmi, pri hydrante v centre mesta, na ktorý sme v lete napájali hadicu a polievali rastliny, uprostred tohto všetkého som sa ja, malé dievča, cítila zbytočne. Ako piate koleso.

Otec, ako inak, chcel chlapca. A ak by náhodou bolo dievča, tak nech sa podobá na mamu. Lenže ja nie som po mame, ale po oboch babkách, jednu som poznala do svojich piatich rokov, druhú do piatej triedy. Mama má veľké blankytné oči, ja úzke a tmavohnedé, mama má plavé vlnité vlasy, ja tmavé a rovné, mama je chudučká, ja zasa plnšia. Hoci, v detstve bolo ťažko povedať, akú budem mať postavu.

Pôrod bol náročný, veľa nechýbalo a mama by ho nebola prežila. Potom už nemohla mať deti. Mala som za to cítiť vinu? Nemala, ale niekedy som ju cítila. Z detstva mám ešte jednu spomienku: mám štyri roky, sedím v našej drobnej vani, zo zvedavosti otvorím kachle a vypukne požiar; začnem plakať a dnu vletí mama: „Oheň!“, vletí otec, začne hasiť plamene, pletiem sa mu popod nohy, mama ma ťahá preč a otec kričí: „Pozri sa, všetko len kaziš!“

V prvých rokoch života som sa naučila: ak sa bolo treba rozprávať s otcom, tak radšej cez mamu. Ona bola mojím mostíkom k nemu rovnako, ako bola babka mostíkom k dedkovi, i keď

on bol ku mne vždy veľmi milý, ale bol taký veľký, mal drsnú a pichľavú pokožku, bol príliš nedosiahnuteľný, preto som sa s ním zakaždým len zvitála a utekala ku kyprej nízkej babke, ktorá ma zdvihla na ruky a pobožkala na líca, pričom priblížila svoje tmavohnedé oči s charakteristickým tvarom k mojim, takým istým.

Keď sme u nich boli na návšteve, túlila som sa k mame alebo k babke a ak niečo robili, sedela som na stoličke, nespúšťala z nich oči a až po chvíli som začínala vnímať veci okolo seba. Chcela som otvárať skrine a zásuvky z červeného dreva alebo nazerať do kufrov odložených vo výklenku nad vchodom do izby. Chcela som, ale to bolo tak všetko. Takže som len ohmätávala porcelánové sošky v servise: balerínu, čo si viazala špičky, medvede na strome, dámu sediacu na múriku.

Keď som bola staršia, asi tak tretiačka, čítala som u starých rodičov knihu *Lenin a deti* od Vladimira Bonč-Brujeviča a noviny *Sláva práci*, v ktorých ma zaujala rubrika *Lekcie rozhnevanej Kleio*, ktorú viedla Natella Vavilova. Čítala som o vojne a partizánskom hnutí, o Tatároch a kolaborácii. Tie články mi pripomínali články o sexe v časopise *Speed Info*, ktorý som doma našla schovaný za knihami. *Lekcie rozhnevanej Kleio* a články o sexe mali spoločné to, že ani v jednom som ničomu nerozumela. Neskutočne ma to zaujímalo, ale nič som nechápala. Bolo mi jasné len to, že niekto niekoho zradil. Ale čo znamenajú slová zrada a kolaborácia? Natella Vavilova bola rozhnevaná rovnako ako Kleio. Čiže ona bola Kleio, ale kto je v skutočnosti Kleio, to som tiež nevedela a nikdy som sa na to nepýtala ani mamy, ani babky a už vôbec nie otca alebo dedka.

3

„Naša suseda má také pekné zelené fliačky!“ povedala som mame, keď som sa vrátila zo školy v prvé dni prvej triedy. Na druhý deň som už rovnaké fliačky mala aj ja.

Kým som dva týždne ležala doma s ovčimi kiahňami, chodievala k nám suseda Nataša po náradie. Zakaždým so sebou brávala aj Aľonu – vysoké dievča s dvoma dokonale zapletenými plavými vrkočmi. Nosila si so sebou bábiku Cindy a kým sa dospeli vykecávali, my sme Cindy zapletali rovnaké vrkoče, aké mala Aľona, potom sme ju skúšali obliecť do šiat mojich bábik (boli jej príliš veľké, pretože moje bábiky neboli také chudé), inokedy sme predstavovali Cindy mojej bábike Kati.

„Čo keby mala teraz kiahne Kaťa a Cindy by ju liečila?“ navrhla Aľona.

Najskôr som súhlasila a priniesla som lieky, ale keď som si uvedomila, že budeme musieť natrieť bábiku zelenou mastičkou, rozplakala som sa, bolo mi Kate ľúto. Odvrátila som sa od Aľony a šla som si poutierať slzy. „Čo ti je?“ ozvala sa Aľona. „Treba ju vyliečiť, natrieš ju mastičkou a tá pozabíja bacily, aby sa ďalej nerozšírili.“ „Ja Kaťu nedám!“ plakala som hlasnejšie a pritískala som si obľúbenú bábiku. Tým sa návšteva susediek musela skončiť. Ešte dlho som sa nemohla upokojiť pre to, čo hrozilo Kati. Mama sedela vedľa mňa a chlácholila ma: „Neplač, Kati sa nič nestalo.“ Otec vyslovil čosi, čo som od neho neskôr počula ešte viackrát: „Keď človek plače, ľutuje samého seba.“ Vtedy, v šiestich rokoch, som tomu veľmi nerozumela. Pred očami som mala dvor Memetovcov, predstavovala som si, že rumážgam z plných pľúc a objímam pri tom Aliye, lenže tu, v tomto dome, v tejto chvíli, som len ticho fňukala a pri maminej prednáške, ktorou ma chcela rozptýliť od plaču, som zbierala rozhádzané hračky, vatu a mastičku.

Aľona s mamou sa do vedľajšieho domu nasťahovali len nedávno. Kúpili drobný dom po smrti susedky, ktorá tu žila osamote a nenápadne. Rodičia sa podľa všetkého tešili, že sa do susedstva prisťahovali „Slovania“, mohlo to dopadnúť aj úplne

inak. Keď človek v tejto štvrti prešiel dolu ulicou popri námestíčku so studňou a poschodovou bytovkou s krivým záchodom na dvore, so škárami medzi doskami, stáli tu vedľa seba tri domy, v ktorých bývali Krymskí Tatári.

S Alfonou sa nerozprávame tak často, ako by sa na susedky patrilo, väčšinou len cestou do školy a späť. Obe sme introvertky a mne priateľstvá úspešne nahrádzajú knihy, ktorých máme doma kopu. V škole mám najradšej *Šlabikár* a *Za siedmimi hodinami, za siedmimi dolami* a ešte *Krymské legendy*. *Legendy* sú žlté, až zlaté, a keď človek tú knihu otvorí, akoby otvoril čarovnú truhlicu. Čítam legendy o útesoch a strmých brehoch, o stroskotaných lodiach a odvážnych Grékoch, o hordách nevraživých kočovníkov a chánoch túžiacich po zlato a krvi. Jedna z legend ma zaujala najviac: o kamennom srdci. Bol raz jeden chán. O jeho srdci sa nedalo povedať, že by bolo z kameňa, pretože keď zaklopeš na kameň, ozve sa a zachveje... On mal srdce z kožušiny. Tá na zaklopanie sotva odpovie. Ale chán sa zaľúbil, srst' mu zo srdca opadala a zostalo holé a zraniteľné, hladké ako kameň. Jeho milá zomrela a chánovo kamenné srdce zaplakalo, preto chán poprosil majstra Omera: „Sprav tak, aby kameň preniesol moju bolesť naprieč vekmi, nech kameň plače rovnako, ako plače ľudské srdce.“

Pri čítaní som sladko zhlboka vzdychala. Prvýkrát v živote sa niečo dotklo nielen môjho srdca, ale aj môjho podbruška. Neskôr, v budúcnosti, tento pocit spoznám, prichádza v dvoch prípadoch: keď si uvedomím niečo nesmierne dôležité a keď túžim po mužovi, nie hocijakom mužovi, ale jednom konkrétnom.

Chcem sa dotknúť takého kamenného srdca, pomyslí si moje deväťročné ja. Chcem, aby mi kameň odpovedal, zachvel sa a zaplakal. Pre mňa.

Tá túžba je taká ostrá a silná, že sa, hádam, v momente vzniesie a odletí do vesmíru.

4

Dvadsaťpäť „Slovanov“ a dvaja Krymskí Tatári. Tak vyzerala naša trieda.

Lenur a Elzara. Ťahalo ma to k nim. Akoby boli na jednej strane oni a na druhej všetci ostatní. Kdesi uprostred sme boli ja a Aľona. A zároveň som bola na jednej strane ja a na druhej, pre mňa nedosiahnuteľnej, bola Aliye. Spomína si vôbec na svoju najlepšiu kamarátku zo života pred školou? Keď sme boli v tretej triede, Memetovci nechali dom neďaleko od nás v Starom meste svojim príbuzným, lebo lós presťahovať sa do nového, šiesteho mikrorajónu padol práve na nich. Preto sme sa teraz stretávali len veľmi zriedka, náhodou, a tvárili sme sa, že sa nepoznáme.

Lenur a Elzara boli pomyselným mostikom k Aliye, pretože sa mi zdalo, že boli z jej sveta. Zo sveta, na ktorý som často spomínala a o ktorom som snívala, sveta tak veľmi rozdielneho od toho môjho. V našom dome bolo ticho, dospelácke rozhovory a hračky, ktoré som napriek tomu mala rada, vo mne vyvolávali pocit samoty a smútku. Svet Aliye bol, naopak, plný vravy, kriku a džavotu jej maličkých bratov. Tam sa vždy bolo s kým zahrať na zbojníkov kozákov, zaskákať si cez gumu alebo si zahrať čamprdlu. Ujo Bekir nám hovoril *bülberler*, krásavice. Aliye ma často objímala a hovorievala mi, že som jej najlepšia kamarátka, že sa budeme kamarátiť navždy a budeme si hovoriť všetko-všetučko, po čom nám srdce zatúži, lebo najlepšie kamarátky sa vždy delia o úplne všetko. Vo dvore u Memetovcov raz vtipkovali a smiali sa, potom sa hádali a plakali, no každého, kto plakal, vždy niekto utešoval. Niekedy tu bývalo dusno. Vtedy, keď o mne *bita* hovorila ako o *kazak balasy* alebo keď som počúvala strašidelné uspávanky, ale ešte aj to ma vždy priťahovalo, lebo som sa vždy mohla skryť za Aliye alebo tetu Ajše, poplakať si od strachu, smútku alebo hanby a najmä, cítiť pochopenie.

To bolo dávno, akoby v akejsi paralelnej, rozprávkovej realite, ktorá je už nedosiahnuteľná.

Chcela som sa kamarátiť s Elzarou a Lenurom, pretože som si – samozrejme, bezdôvodne – predstavovala, že v ich svete

panuje rovnaký pokoj a pohoda ako vo svete Memetovcov. Hoci v našej triede pokoj nemali. Lenurovi vravievali „čierny“, pretože mal snedú pleť a vlasy čierne ako smola. On nad tým vždy len mávol rukou, občas sa však pustil do bitky. Párkrát prišli jeho dvaja bratia, či možno bratrance, aby sa porátali s malými xenofóbmi. Tí naničhodníci potom na chvíľu stíchli, no neskôr sa doňho znovu púšťali. Lenur bol zavalitejší a vravieval mu aj, že je „súdok masti“ alebo vykrikovali „aha, aha, kvapka z neho masť ako z čibureku v tatárskom stánku“. Pravdupovediac, ani neviem, či si Lenura doberali za to, že bol Krymský Tatar alebo pre to, že bol tučko, naisto však viem, že sa snažil zbaviť nielen kíl navyše, ale aj prirodzenej farby kože. Raz tri dni neprišiel do školy a ukázalo sa, že sa snažil vybieliť si kožu na tvári, natrel sa šťavou z citróna a ľahol si spať. Ráno sa zobudil s popáleninami.

Elzara to nemala také ťažké. Bola krásna, mala dlhé plavé vlasy a svetlú pleť. Na nerozoznanie od „Slovaniak“. Dievčatá navyše neboli také kruté ako chlapci, nevysmievali sa jej. Bolo to obyčajné dievča s peknou ruštinou. Dokonca omnoho lepšou ako mnohí moji spolužiaci s priezviskami končiacimi na „ova“, „enko“ či „uk“.

Lenura mi bolo ľúto, chcela som mu pomôcť. Ale ako? Aj mne by sa všetci smiali. Keby som bola taká kráľovná ako Zojka Vaščučka, mohla by som si dovoliť čokoľvek a nič by mi nespravili. Ale bola som tichá myška, ničím som nevynikala, jedine ak tým, že som za všetkých písala slohy na ruštinu a ukrajinčinu a dialógy na angličtinu.

Až niekedy v siedmej triede, keď Lenur ochorel, som mu zvykla zavolať a nadiktovať domáce úlohy. Chcela som mu dať najavo, že nie je sám. Dokázali sme hodiny kecať o učiteľoch a o živote mimo školy. Občas mi Lenur rozprával o Taškente, ktorý musel opustiť v tretej triede a kde mali veľký dom s hrubými múrmi, do ktorého nikdy neprenikol úpek zvonka. A hlavne tam Lenur mal vlastnú izbu. Tu sa o izbu delil so starým otcom a ich dom v Bachčisaraji bol malý a tesný.

Lenur vrazil, že v Taškente jeho otec prednášal na univerzite, bol vedúcim laboratória na vývin elektrických áut, ale tu, na Kryme, v Simferopole, si poza jeho chrbát šepkali, že ak niektorému z prednášajúcich niečo zmizne, hneď bude jasné, kto za tým je. A tak Lenurov otec vyrábala kľúče v stánku na našej Hlavnej tržnici.

S Lenurom sme mali tichú dohodu, že sa v škole pred ostatnými nebudeme zhovárať.

S Aľonou som sa nerozprávala o svojom postoji k Lenurovi a Elzare. Aľona bola úplný opak svojej mamy: tichá, rozvážna a málokedy ľudí súdila. Pre ňu boli časťou okolitého živého sveta. Púpavy, muchy, borovice aj ľudia: všetko je to objektívna realita. V záhonoch a záhradách si vždy pozorne obzerala púčiky kvetov a cestou zo školy domov sa občas zastavila a sledovala bežiacu jaštericu alebo sa zahľadela na vtáky, ktoré dôstojne zosadali na stromy.

Keď sme mali asi sedem rokov, mi Aľona vysvetlila, čo je to sex. „To je, keď sa ujo a teta vyzlečú, on jej strčí pipík do pišulky a tam sa vyciká“. Prečo sa „vyciká“, bola druhoradá otázka, vtedy ma skôr trápilo, prečo by to niekto vôbec robil. Potom som trochu (naozaj len trochu) začala chápať články o sexe v *Speed Info*, no obsahu *Slávy práci* a *Lekcií rozhnevanej Kleio* som naďalej nerozumela a s Aľonou som sa o tom nerozprávala. Aľonu fascinovali ľudská telesnosť a objektívne vlastnosti vecí, ale nie ich emócie, preto ju nezaujímali ani dejiny ako také, ani nejaká kolaborácia alebo zrada. Pochopila by ma, keby som jej v šiestej triede povedala, že mi je ľúto Lenura? Na celej Lenurovej situácii ju hádam najviac pobúrilo to, že nevedel, že mu môže citrónová šťava popáliť kožu.

Dušu mi zmietali žiaľ, smútok, bôľ, krivda, radosť, obavy a súcitiť, ale pomenovania pre všetky tie pocity som poznala len z kníh. Slová v knihách boli kvetnaté, častokrát išlo o metafory.

Naučila som sa nimi hovoriť o pocitoch. O niektorých som hovorila mame, vždy sme zatvárali dvere, aby nás nepočul otec a ona mi hovorievala: „To nič, dcérka.“ Až som o nich nehovorila, lebo by mi nerozumela. Čítala som knihy, snívala a písala básne.

Počas celej školy sme si pripomínali nejaké dátumy, najčastejšie súvisiace s Víťazstvom. Pár dní pred štrnástym aprílom, dňom oslobodenia Bachčisaraja od „nemecko-fašistických okupantov“, nás zavolali z hodiny telocviku a šli sme čistiť hroby a priestor okolo Večného plameňa. Vytrhávali sme burinu okolo náhrobných kameňov, pričom sme sa snažili nechať púpavy a mokrymi handričkami sme utierali podstavec pod tankom.

Štrnásteho apríla som vstávala neskôr ako obvykle, pretože Večný plameň bol v Chansaraji, v starých jabloňových sadoch za bránou, hneď pri našom dome. Dalo sa tam vojsť priamo z ulice, z domu som vyšla päť minút pred začiatkom osláv a s kvetmi z našej záhrady som sa zaradila k spolužiakom a učiteľom do sprievodu, ktorého sa hrdo zúčastňovali veteráni ovešaní medailami a vyznamenaniami. Potom nasledovali príhovory, minúta ticha a potom sme šli do školy, kde veteránov rozdelili do tried a oni rozprávali – akurát akoby nie o sebe, ale o detských hrdinoch: o Zoji Kosmodemjanskej¹⁹, o Volodovi Dubininovi²⁰ a podobne. Počúvala som tie príbehy a mlčky plakala od vzrušenia, žiaľu a veľkosti môjho národa, ktorý také činy dokázal.

Deviateho mája sa dialo to isté, len ešte pompéznejšie. A znova som plakala, aj počas minúty ticha, aj pri príbehoch veteránov.

Ale okrem Dňa víťazstva tu bol ešte aj osemnásty máj. Tento dátum sa v škole neslávil. Ale sotva si ho mohol niekto

19 Známa sovietska diverzantka, ktorá operovala na nepriateľskom území, kde bola chytená pri pokuse o sabotáž. Symbol sebaobety v sovietskej vojnovnej propagande. Prvá žena, ktorá dostala titul Hrdina Sovietskeho zväzu. (pozn. prekl.)

20 Mladý sovietsky partizán pôvodom z Krymu. (pozn. prekl.)

nevšimnúť. V ten deň nám vždy odpadla prvá hodina, aby sme nevychádzali von, lebo „Tatári vyšli do ulíc, tak aby nebola bitka“. V skutočnosti však Tatári vyšli do ulíc v Simferopole, kam sa schádzali z celého Krymu. Akurát počas našej prvej hodiny vychádzali celé rodiny zo svojich príbytkov, v rukách niesli belasé zástavy so zlatou *tamgou*²¹ v rohu, nasadali do autobusov a vyrážali na zhromaždenie na Deň pamiatky obetí deportácie. Stávalo sa, že v ten deň po meste nejazdili autobusy a susedia frflali, že musia ísť do práce pešo, lebo všetky autobusy šli so svojimi vodičmi, Krymskými Tatármi, do Simferopolu. V Bachčisaraji v ten deň bývalo hrobové ticho.

Dedko na oslavy Víťazstva nikdy nechodil. Učitelia od nás chceli, aby sme sa doma pýtali na vojnu. Pýtala som sa a dedko povedal, že áno, bojoval. „A kde?“ – „Všade, kde bolo treba,“ smial sa. „Babka, kde bojoval dedko?“ – „Neviem,“ odpovedala babka, „to je vojenské tajomstvo.“ „Podpísal som, že udržím vojenské tajomstvo,“ prikývol dedko.

Jeden príbeh však dedko ochotne a detailne rozprával na všetkých rodinných stretnutiach. O tom, ako „lapil“ atamana Semjonova. Ako leteli do Mandžuska a skrývali sa, koľko sa museli váľať po močiaroch, ako hladovali a ako museli od smädu piť mútnu vodu. Dedko ukazoval aj jazvu na ramene, „od nepriateľskej guľky,“ uškŕňal sa.

Občas rozprával aj o tom, ako ľúbil babku, aká bola babka krásavica, ako nemala o chlapcov núdzu, ale on mal šťastie, lebo si vybrala práve jeho. Babka sedela ďalej od dedka, v kresle pri konferenčnom stolíku. Mlčala a sústredene plietla ponožky na piatich ihliciach.

21 Zástava Krymských Tatárov má podobu zlatej tamgy v ľavom hornom rohu na belasom podklade. Tamga je symbol, ktorým kočovníci značkovali dobytok. Tradičná tamga Krymských Tatárov (zvaná aj tarak-tamga) tvarom pripomína rovnoramenné váhy na podstavci. (pozn. prekl.)

„Mali sme zaujímavý život, drahá,“ vravieval občas babke. „Toľko sme toho pobehali, toľko sme toho videli!“ „Naozaj, babka?“ pýtala som sa, nevedno prečo. „Áno, moja zlatá,“ prikryvla babka, ale nič tým nepotvrdila ani nevyvrátila. Babka vravievala „moja zlatá“ všetkým ženám a dievčatám, ktoré mala rada. Keď som tak povedala svojim kamarátkam z triedy, zakaždým pobúrene odvrkli: „Nie som Zlata, som Aľona,“ (alebo Táňa, Sveta, Oľa). Tak som zistila, že Zlata je v ruštine len meno a nie oslovenie, ako som sa od malička nazdávala.

Vtedy sa mi snívalo, že som Zoja Kosmodemjanska, že ma niekam vedú, nútia ma vypovedať, ale ja nič nemôžem povedať. Akurát nie preto, že som sa rozhodla nezradiť svojich druhov, ale preto, že som zmeravela a nedostanem zo seba ani slovo. Chcem niečo povedať, otváram ústa, lapám po dychu, ale nedokážem zo seba vytlačiť ani hlások.

U starých rodičov som nespávala často. Spávali oddelene, pretože dedko hlasno chrápal, a tak som zvykla spať v izbe pri babke. Prehadzovala som sa z boka na bok, nemohla som zaspáť. Najskôr preto, že babka sa modlila, rýchlo, akoby sa ponáhľala, preletela prvé slová a v závere spomalila, takže som vo výsledku počula nespočetkrát opakované: „ňahrešnu“, „ňahrešnu“, „ňahrešnu“, a mala som pocit, že spomína nejakú čerešňu, čerešňu, čerešňu (aj jablko... aj marhuľu... aj broskyňu... myslela som si vtedy). Potom sa babka ešte dlho natriasala, fučala, ochkala a dychčala, až nakoniec stíchla. Ja som sa však ďalej prehadzovala z boka na bok. Babka to počula a šepla: „Nevieš zaspáť, moja zlatá?“ „Nie.“ „Prečo?“ „Neviem.“ Naozaj som nevedela, niečo vo mne bdelo, v bruchu, v hrudi, na temene, v hrdle a nedovoľovalo mi zaspáť. „Lahni si na bok,“ poradila mi babka. Obrátila som sa, ona si sadla, palcom mi hladila kúsok ramena. Ostatné prsty jej ležali bez pohnutia, ako strážcovia pohybujúceho sa ukazováku. V polospánku sa mi zdalo, že stojím pri skrini z červeného dreva, ťahám rúčky na dverách, ale skrňa je zamknutá. Potom som zaspala.

Babka zomrela, keď som bola piatačka. Dedko o rok nato. Krátko predtým, ako babka zaspala a viac sa nezobudila, sme

všetci piati šli na legendárne čibureky na Bajdarskú bránu, obľúbené miesto starých rodičov ešte z osemdesiatych rokov. Otec šoféruje, dedko na prednom sedadle vedľa neho spieva *Čiernookú Moldavanku*, otec si pohmkáva, mama pozerá z okna, babka ma drží v náruči a tiež sa díva von.

Ideme do kopca, trochu sa nudím, ale to prejde, hneď ako vyjdeme na Bajdarskú bránu. Čudujem sa, ako veľmi sa môže líšiť more, ktoré som zatiaľ videla len v Piščanom. Nikdy som sa naň nepozerala takto zhora, nikdy som ho nevidela také modré a také krásne. Miestami modrejšie, miestami svetlejšie, inokedy zasa sivastejšie, kraj má len na jednej strane, inak je nekonečné a bezodné.

„Krása, však?“ povzdychne dedko. „Krásny je ten náš Krym,“ dodá otec. Teraz pôjdeme na čibureky na „salaš“ s trojuholníkovou strechou vztýčenou k nebu, ale mne sa nechce, chcem zrakom vpíjať tento výhľad a bozkávať všetko, čo tu vidím. Predstavujem si, že more má oči, pery a líca –, a ja ho na tie oči, pery a líca bozkávam. Takisto bozkávam aj nebo a hory. Najradšej by som sa tu dookola prechádzala. Ale my sa len dívame a potom sa zdržanlivým tempom vyberieme na čibureky.

Po ceste naspäť dedko spomína, ako s babkou pracovali v Sevastopolskej lodenici a ako dievčatá od nich z práce chodievali dvadsaťpäť kilometrov pešo, presne na tento salaš na Bajdarskej bráne.

„Kvôli čiburekom?“ čuduje sa otec. „Tomu sa povie láska.“

„Možno aj nie kvôli čiburekom...“ smeje sa babka. „Toto salašu sa hovorievalo *Ďaleko od manželky*, možno si tam niekoho hľadali.“

Všetci sa smejú a dedko spomína:

„Ech, na karaiské dievčatá si pamätám, akoby to bolo včera... Všetci majú teraz plné ústa Tatárov“ začne nečakane dedko a mne odrazu stisne srdce. „V našej lodenici pracovalo stodvadsať národností! Áno, Krym je mnohonárodnostný! To sme vedeli vždy! Nikto nikoho neutláčal, nikoho nedelili podľa národnosti, všetci svorne pracovali.“

Nerozumiem, čo majú spoločné Krymskí Tatári, lodenica a to, že všetci svorne pracovali, ale, jasné, že sa nič nevyptujem, nech si nespravím hanbu. „A nikto si od vlády nepýtal zem, že?“ rozvinul tému otec. „Ja som takisto Krymčan a vy, otec, ste tu boli ešte skôr, tak nech dajú pozemky aj nám, no nie?“

„Ech,“ mávne rukou dedko. „Zničili *krajinu*²². Gorbačov, Američania... Trepú sa do NATO... A k tomu ešte aj títo *prišelci* pýtajú... *Zrad-dcovia*,“ vraví dedko dôrazne a mňa pri tom slove pichne pri srdci.

„Aspoňže si nepýtajú naspäť domy, ale stavajú nové,“ ozve sa otec, lebo vie, že zákazníkmi cementárne sú častokrát Krymskí Tatári.

„Akože nepýtajú,“ namieta dedko. „Veď boli protesty, stáli v Simferopole pred Radou Ministrov a požadovali, aby im vrátili domy. Potom pochopili, že domy im nikto nemieni vracať a že ich tu vlastne nikto nechce, tak začali stavať nové... Síce neviem, odkiaľ na to berú peniaze, ale to je jedno, hlavne aby ľuďom nebrali domy. Ale vieš, čo ti poviem, Serjoža? Sú nesku-toční lekári!“ toto rýchle preskakovanie z témy na tému ma tak omráčilo, že som sa mimovoľne, opatrne pozrela na mamu, led-va som pri tom pohla hlavou, čakala som na reakciu a zhlboka, ale tak, aby to nikto nepočul, som vzdychla. „Rusi sa nikdy tak nepýtajú, čo kde bolí. Však, drahá?“ obráti sa k babke.

„Áno, zakaždým, keď v nemocnici natrafím na Tatárky, ide z nich toľká vrúcnosť, taký rešpekt... Kedysi chceli všetci chodiť k židovským lekárom, ale tí teraz odchádzajú, no prichádzajú Tatári, tak bodaj by aj všetci pracovali v nemocniciach,“ hovorí babka a mne znovu trochu odľahne.

V dospievaní mi bolo ľúto, že som sa babky nikdy nepýtala na jej život. Až celkom v dospelosti som si uvedomila, že by som sa ani nič nedozvedela, bolo to jej tajomstvo. A možno spoločné tajomstvo s dedkom, ktorý sa ani nie do roka pobral za ňou. Ba čo viac, to tajomstvo mohlo byť ich vzájomnou zárukou.

22 Slová Slová v tejto replike písané v pôvodnom texte po rusky alebo v suržyku (kombinácia ruštiny a ukrajinčiny) sú zvýraznené kurzívou a preložené do slo-venčiny. (pozn. prekl.)

Keď sa spolužiaci nenaučili naspamäť básničku na ruskú literatúru, prosili ma, aby som sa niečo opýtala učiteľky. Ona do konca hodiny viedla monológ, a tak sa znížila šanca, že všetci dostanú štvorku alebo päťku. „Prečo ja?“ pýtala som sa, hoci tá otázka bola tak trochu zbytočná, lebo odpoveď som poznala. „Má ťa zo všetkých najradšej. Keď sa na teba pozerá, priam žiari,“ povedala Zojka Vaščučka. Mala pravdu, s učiteľkou sme mali silné neviditeľné puto. Inna Ivanivna vedela, že mám rada Jesenina a Cvetajevu. Ona sama milovala Puškina. A mala rada aj moje básne, ktorej som jej občas ukazovala. Keď som jej priniesla zošitok, tenučký, ale celý zapísaný básňami, prosila ma, aby som jej ho nechala, nech si ich prečíta doma.

V lete po ôsmej triede sme s Innou Ivanivnou išli do novootvoreného *Ruského* kultúrneho centra v Simferopole, na výročie narodenia Puškina. Bolo leto, v parku na Kujbyšatnyku zvonili detské hlasy, Inna Ivanivna nám v stánku kúpila biľaš²³ („Majú ich tu také chutné, vždy *čerstvučké*, nech sa mama vôbec nebojí!“), potom sme odbočili na Frunzeho a po udržovanom chodníku, lemovanom úhľadne pokosenými trávnikmi, sme kráčali ku vchodu *Ruského* kultúrneho centra. Tá budova a tie trávniky uprostred rušného mesta pôsobili ako oáza. Bolo tam tichšie, všetko tam bolo pestrejšie, človek by sa tam najradšej vystrel niekam do trávy. Dialo sa to naraz: z krásy toho, čo som videla a cítila, mi stiahlo hrdlo a do očí sa mi nahrnuli slzy. Presne si ich pamätám, zmes vďačnosti a ešte čohosi, čo sa ťažko opisuje. Bázeň? Strach? Precitla som, až keď som sa ponorila do kníh v miestnej knižnici. Inna Ivanivna ma s kýmisi zoznamovala, vraví, že som budúcnosť krymskej a celej ruskej literatúry, jedna z knihovníčok na mňa pozrela a hlasom Renaty Litvinovovej povedala: „Príď k nám častejšie, Rusko rado rozvíja svoje talenty“.

Potom sme počúvali výklady sprievodcov, väčšina z nich bola o Puškinovi. Ale ja som ním už bola presýtená. Toľkokrát som

23 Pokrm z kysnutého cesta a mäsa. (pozn. prekl.)

už počula o jeho *Bachčisarajskej fontáne* a práve to dielo ma ne-skutočne sklamalo. Ešte pred tým, ako som si poému prečítala, som vedela, že ju Puškin napísal podľa legendy o chánovi s kožušinovým srdcom: chán sa zaľúbil, srst' mu zo srdca opadala a zostalo holé a zraniteľné, hladké ako kameň. Jeho milá zomrela a chánovo kamenné srdce zaplakalo, preto chán poprosil majstra Omera: „Sprav tak, aby kameň preniesol moju bolesť naprieč vekmi, nech kameň plače rovnako, ako plače ľudské srdce.“

Ale ba! Puškin kamenné srdce ani nezmienuje! Veď o ňom tá rozprávka je! O tom, vďaka čomu som kedysi, v deviatich rokoch, pocítila čosi ostré a sladké, čosi, čo ma prerástlo a vyvolalo to vo mne túžbu sa toho kamenného srdca dotknúť! Ako mohol tento významný a veľký darebák vynechať to najdôležitejšie?

S prepáčením, nech si Puškina vyzdvihuje niekto, kto v detstve nečítal krymské legendy a kto kašle na príbeh o chánovi s kamenným srdcom, z ktorého sa človeku tisnú slzy do očí...

Ale zato ma ohúrila atmosféra kultúrneho centra, nadnesené rozhovory, vyberaná ruština. Hovorím si, aké je úžasné, že existuje miesto, kde je možno viesť a počúvať takéto rozhovory. Predstavujem si, že keď bude výstava venovaná niekomu inému, nie Puškinovi, ale Sergejovi Jeseninovi alebo Marine Cvetajevovej, tiež tu vystúpim. Zarecitujem ich básne, lebo mnohé z nich viem naspamäť, a možno - v duchu mojej najtajnejšie túžby siahajú do výšin - tu raz zarecitujem aj svoje básne a všetci budú užasnuti počúvať a rozprávať o mojom vyberanom jazyku a zaujímavých rýmoch.

Ku koncu sa už neviem dočkať, kedy odtiaľ odídeme, lebo mi začalo byť zle. V maršrutke som duchom kdesi úplne inde a večer doma už pod maminým dohľadom, zvraciam. Tak predsa som nemala jesť ten biľas v parku.

Potom do noci počúvam Zemfirin album *Odpusť mi, láska moja*. Je mi ľúto, že som si nemohla naplno užiť tento deň, to nadšenie, tú krásu - a to všetko pre nevoľnosť. Ale na Innu Ivanivnu sa pre to, že mi ponúkla biľas, nehnevám. Nemala odkiaľ vedieť, že mi nesadne.

Nadránom sa mi sníva o mori – je pokojné a príjemné, plávam v ňom a potom sa z ničoho nič zamotám do rybárskej siete, metám sa, ale neviem zo seba dostať ani hlások. Potom more zmizne a ja stojím v múzeu, na mieste exponátu, som maličká a všade naokolo sú dva aj tri razy vyšší ľudia, osvetľuje ma reflektor, ľudia si ma obzerajú zo všetkých strán, súhlasne prikyvujú a jeden za druhým opakujú hlasom Renaty Litvinovej: „Príď k nám častejšie, Rusko rado rozvíja svoje talenty“. Potom opäť more, tentokrát na ňom zúri búrka, kráčam po mokrom piesku, prepadávam sa doň, keď ma odrazu zavalí vlna, odnesie ma od brehu, lapám po dychu a vtom sa prebudím do rána.

V deviatom ročníku mi nová učiteľka ukrajinského jazyka a literatúry Olena Vasylivna navrhla, aby som sa zúčastnila olympiády. Neviem, ako odpovedať, aby som neurazila novú zaujímavú učiteľku a aby som zároveň nebola ostatným na posmech. Áno, je pravda, že slohy píšem najlepšie z celej triedy, ale hodiny ukrajiničiny doteraz boli otrasné, pretože taká bola aj učiteľka – stará a spráchnivená, zaspávala uprostred hodiny, mala riedke sivé vlasy, pomedzi ktoré jej presvitala plešina. Nemala som ju rada aj pre to, ako sa správala ku Krymským Tatárom. Lenura ani Elzaru nikdy nevolala k tabuli, akoby v triede ani neboli, ich zošity brala dvoma prstami, akoby sa jej hnusili, prelistovala si ich, zavzdychala, nič neopravila a zapísala trojku. Po škole sa hovorilo, že v deväťdesiatych rokoch spávala so sekerou pod vankúšom, keby náhodou prišli tí vrahovia repatrianti. Nieкто si z nej za to ťaľhoval a ona nato: „Čo sa smejete, jedna pani v nemocnici mi povedala, že k jej sestre prišiel chlapec od susedov, Tatár, a povedal: Babka Vaľa, teba podrežeme tak, aby ťa to nebolelo“. Táto historka zľudovela, neskôr som ju opakovane počula od rôznych turkofóbov a nikdy nešlo o známú toho, kto príbeh rozprával, ale vždy to bola známa známej.

Rodičia Krymských Tatárov sa na učiteľku pravidelne sťažovali, žiadali, aby ju prepustili z práce alebo aby uvoľnili deti z hodín ukrajinského jazyka a literatúry, lenže vtedy to už bolo protizákonné. Riaditeľka rodičom vysvetľovala, že nevie nájsť učiteľov ukrajinského jazyka a literatúry, že v celom rajóne chýba až šesťnásť učiteľov tohto predmetu, takže si musia držať aj dôchodkyňu.

Ale potom sa predsa len našla náhrada.

Olena Vasylivna bola pravý opak. Pokojná, dôstojná, a čo bolo celkom neobvyklé, mala rešpekt nielen k svojmu predmetu, ale aj k nám, deťom. Prekvapila svojimi tvrdeniami, že nová ukrajinská literatúra na začiatku vznikala ako hra, v salónoch, pri degustácii nápojov a fajčení cigár. Dievčatá si vymieňali pohľady a chlapci sa uškŕňali.

Svedomito som čítala čítanku a keď mi Olena Vasylivna povedala, že by bolo dobre prečítať si tie diela celé, pomyslela som si: uf, koľko by som musela mať času, aby som prečítala celé diela ruských aj ukrajinských klasikov. Veď idem aj na olympiádu z ruštiny, minulý rok som na celonárodnom kole dokonca získala tretie miesto. Ale nechcela som Olenu Vasylivnu sklamať a navyše som presvedčala samu seba, že nie je nič krajšie, než čítať knihy, a je jedno v akom jazyku.

Po vyučovaní v škole sa mi len ťažko darilo nájsť prázdnu alebo odomknutú triedu, kde by som sa mohla pripravovať na olympiádu, a tak mi Olena Vasylivna navrhla, že môžem ísť k nej domov. Bol november, snečno, na stromoch je stále dosť listov, hoci už boli suché, ale v meste sa zeleneli ihličnaté cyprusy a jedle, po ceste bolo vidieť aj purpurovú škumpu a kde-tu viseli aj nezobierané a neopadané plody hlohu.

Možno som sa trochu hanbila, že sme si tak sadli s učiteľkou ukrajinčiny. „Načo, no načo sa máme tak hĺbkovo učiť tú ukrajinčinu?“ pýtala sa Zojka Vaščučka. „Kde ju budeme používať? Veď sme skoro v Rusku a po rusky hovoria všetci...“ K Zojke sa pridala aj Elzara: „A ja som Krymská Tatárka. Načo mi je ukrajinčina? Učím sa svoj rodný jazyk, ruštinu a angličtinu – to

sú tri jazyky. Načo mi je k tomu všetkému ešte aj ukrajinčina?“ – „Krym je súčasťou Ukrajiny a štátny jazyk v Ukrajine je ukrajinčina,“ trpezlivo odpovedala Olena Vasylivna. Zojka prevrátila oči a povedala: „Hej, lebo sa Chruščov opil a Ukrajine ho daroval.“ – „To je jedna verzia. Ale tú rozširujú ľudia s, takpovediac, veľkým intelektom.“ Zojka pochopila, že naráža na ňu, ale príliš nepriamo a taktne na to, aby sa mohla uraziť. Olena Vasylivna ďalej vysvetľovala: „Krym odovzdali Ukrajine, pretože na to mali historické a ekonomické dôvody. Bez Ukrajiny by na Kryme nebola voda... A keď vravíte, že žijete takmer v Rusku, tak nezabúdajte, že Krym mal s Ruskom dočinenia len nedávno, v osemnástom storočí, a predtým bol tisíce rokov spojený so súčasným územím Ukrajiny“.

Pre Zojku aj pre nás ostatných to bola úplne nová myšlienka, ktorú sme potrebovali stráviť, preto sa tým rozhovor skončil.

Cestou sme sa rozprávali o živote v Lucku, kde Olena Vasylivna predtým bývala a kde teraz študujú jej deti. Sem učiteľka prišla len nedávno, presťahovali sa sem s manželom, ktorý pochádza z Bachčisaraja a študoval v Lucku. Tam sa zoznámili, vzali a potom aj bývali. Na Krym sa presťahovali, lebo jeho rodičia už sú starí a treba sa o nich starať. Muž Oleny Vasylivny dochádzal do Simferopolu do práce v medzinárodnej občianskej organizácii.

„Na Kryme je veľa medzinárodných občianskych organizácií,“ vysvetľovala Olena Vasylivna.

„Vážne?“ začudovala som sa, pretože som o tom nikdy nepočula. Netušila som nič o „občianskych organizáciách“, ale slovo „medzinárodná“ ma zaujalo.

„Áno. To preto, že sa začiatkom deväťdesiatych báli, že tu vypukne vojna. Krym bol pre Európu ako sud s pušným prachom, takže sa tu otvárali veľké projekty zamerané na pomoc Krymským Tatárom alebo na prevenciu etnických konfliktov...“

„Myslíte si, že to pomohlo?“ spýtala som sa opatrne.

„Nie je na mne, aby som to hodnotila,“ usmiala sa Olena Vasylivna. „Ja poznám čísla, ale ty tu bývaš celý život, takže určite to vieš zhodnotiť lepšie.“

Vlastne ani neviem, čo povedať. Ale spomínam si, že mama si nedávno našla novú kamarátku, Krymskú Tatárku, tetu Mavile, ktorá sa však radšej predstavuje ako Maryna. Niekofkokrát bola dokonca aj u nás, naši sú k nej milí, ale iba otec ju volá len Maryna. Mama jej raz povie Maryna, inokedy Mavile. Bolo by také priateľstvo možné pred desiatimi rokmi? Chodieval k nám ujo Rustem, ale keď sa obesil, otec povedal: „Tí Tatári nevedia ani normálne zomrieť“.

Mlčala som. Celkovo som sa pri rozhovore s Olenou Vasylivnou cítila, akoby som sa predierala krovím, lebo moja ukrajčinčina bola ešte veľmi slabá. Slohy mi išli, pretože ukrajinská gramatika vôbec nie je ťažká, ale v rozprávaní mi chýbala prax, ktorú som doteraz takmer nemala. Jazyk Oleny Vasylivny bol plynulý a bohatý. Počula som od nej veľa nových slov, ktorým som, samozrejme, rozumela, lebo som ich videla napísané, ale nikdy mi ani nenapadlo, že sa tak dá aj rozprávať.

Jej dom stál za hustými stromami. Keď som sem išla prvýkrát, očakávala som, že uvidím krík kaliny a slnečnice, pretože všetko ukrajinské sa mi spájalo práve s nimi. Lenže ani kalinu, ani slnečnice som tam nevidela. Okrem toho bol ešte aj november a vtedy slnečnice nekvitnú. A vôbec, pani učiteľka s manželom tu nebývajú dlho, nie je to ich dom. Vysadili by tu predchádzajúci majitelia slnečnice a kalinu? Zato som u nich na dvore zbadala turbu²⁴. Alebo skôr jej pozostatky, zostali z nej už len steny bez strechy. Spýtavo som na Olenu Vasylivnu pozrela: turba?

„Je nimi posiaty celý rajón, turba sa nájde takmer v každom dvore a naokolo nich si rastú paradajky, niekedy dokonca aj vo vnútri. Nikdy si ich nevidela?“ začudovala sa učiteľka.

Zohrila nám akési zaujímavé jedlo: zemiaky s mäsom, tekvicou, mrkvou a cibuľou. Všetky suroviny som v podstate poznala, ale nikdy som sa nestretla s ich kombináciou. Jedla som opatrne, pomaly som ochutnávala a vychutnávala.

24 V moslimskom prostredí urnový pomník.

Neskôr sme už pri čaji rozoberali pravopis, od ktorého sme rýchlo skĺzli k literatúre a Olena Vasylivna detailnejšie vysvetľovala to, čo spomínala v škole. Predtým sme preberali Kotlarevského, teraz Ševčenka a keď o ňom Olena Vasylivna hovorí, používa slová ako „dandy“ a „elegán“. Neskôr som si uvedomila, že Olena Vasylivna ma chcela ohúriť hneď na začiatku, aby úplne zotrela moje niekdajšie predstavy o ukrajinskej literatúre a mohla ďalej od základov budovať nové. Tak to robila aj na hodinách. Neviem, či to robila vedome, ale naše rozhovory priniesli ovocie: Olena Vasylivna položila ukrajinské koľaje, po ktorých som mohla vypraviť svoje myšlienky. Áno, chýbali mi len koľaje, pretože doteraz boli veľmi krátke, zarastené slnečnicami a kalinou, iné rastliny na nich nerástli a ten krátky úsek obklopovala iba pustota.

...Po večeroch som doma nahlas čítala ukrajinskú poéziu, aby sa mi pri ukrajinčine neplietol jazyk. Rada rozprávam po ukrajinsky, pretože sa vynára aj moje druhé ja. Jedno ja sa objavovalo kedysi, keď som rozprávala po krymskotatarsky: chvíľu vľúdne, potom zasa zúrivé, raz smutné, potom zase veselé. Keď som hovorila po anglicky, bola som zase iná: sebavedomá a trochu búrlivá. Tretie ja, hovoriace po ukrajinsky, bolo záдумčivé a rozvážne. Posledné, alebo skôr úplne prvé, bolo, samozrejme, ja hovoriace rodným jazykom. Aká som, keď hovorím jazykom, ktorý mi je najprirodzenejší? Logická odpoveď by znela, že rôzna, veď po ruštine som siahala aj v radosti, aj v smútku. Lenže nie, v ruštine predsa len nie som rôzna, ale o tom sa budem môcť zamyslieť pri inej príležitosti.

Na okresnom kole olympiády v Bachčisaraji som sa umiestnila na prvých miestach aj v ukrajinčine, aj v ruštine, ale v celonárodnom kole som obišla bez úspechu. Inna Ivanivna povedala, že keby som sa nerozptyľovala, určite by som bola v ruštine aspoň tretia. Naozaj bola smutná a ja som sa cítila tak trochu previniť, veď ma mala tak rada a toľko by pre mňa spravila, ale čo už.

Bola polovica februára a vonku šestnásť stupňov. Zazvonilo na hodinu a my sme utekali z dvora, na ktorý sme vybehli cez prestávku, pričom sme sa ani neobťažovali s bundami.

Inna Ivanivna vošla do triedy svojím zvyčajným svižným krokom, pokukuje po mne, tajomne sa usmievala, potom sa obrátila k celej triede a povedala:

„V tento krásny slnečný deň by som rada začala hodinu tým, že zagratulujem vašej spolužiačke, talentovanej poetke,“ a povedala moje meno a priezvisko. „Jej básne ocenili a uverejnili v novinách *Bachčisarajský vestník*.“

Neveriacky som na ňu pozrela. Prekvapilo ma to, lebo som svoje básne do žiadnych novín neposielala. Spolužiaci sa na mňa mlčky dívali. Inna Ivanivna podišla k mojej lavici a položila na ňu dva výtlačky *Bachčisarajského vestníka*. Nepohla som ani brvou.

„A to nie je všetko,“ pokračovala Inna Ivanivna. „Dnes vaša nadaná spolužiačka, alebo presnejšie, ja v jej mene, dostala pozvánku...“ veľavýznamne sa odmlčala, z čoho len posilnilo náš záujem. „Pozvánku... od fondu *Moskva-Krym*. Na mesačnú stáž na gymnáziu v Zelenograde pri Moskve!“

„Fíha!“ zvolala Zojka Vaščučka.

„Super,“ dodal ktosi iný.

„Čaká ju bohatý kultúrny program, výlety na Červené námestie, do Tretiakovskej galérie...“

„Tretiakovka je v Moskve?“ začudoval sa spolužiak Koľa. Inna Ivanivna naňho vrhla vyčítavý pohľad. „Myslel som, že v Petrohrade.“

„No neviem, Nikolaj, či si nad tým vôbec niekedy rozmýšľal,“ položartom povedala učiteľka. „Takže, výlety do Tretiakovky a ešte prednášky na Moskovskej štátnej univerzite.“

„To je nuda,“ vzdychla Zojka, ale Inna Ivanivna si ju nevšímala.

Ohromilo ma to. Znelo to ako výhra v lotérii. Zaplavil ma pocit vďačnosti k Inne Ivanivne, k fondu *Moskva-Krym* a dokonca aj k sebe samej. Básne som predsa napísala ja.